

М. Кублій

ХАРАКТЕРИСТИКА КІСТКОВИХ МАТЕРІАЛІВ ІЗ ПАМ'ЯТКИ ДОНДОР У БЕССАРАБІЇ

У 2021 р. група дослідників ІА НАН України під керівництвом к. і. н. В. Гнери провела дослідження в уроч. Дондор, пам'ятки XVII—XVIII ст. на схід від с. Криничине Болградського р-ну Одеської обл. Особливістю пам'ятки є наявність на її площі чітко помітних сірих плям, які мають місцеву назву «пепельники / пепелішніки». У процесі вивчення пам'ятки було зібрано колекцію кісткового матеріалу. Більша частина кісток тварин походить із суцільного поверхневого збору на території сірої плями 1 на поверхні оранки. Окремо зібрані кістки з шурфу 1 (поза межами плям) та шурфу 2 (у межах сірої плями). Загальна кількість кісток тварин, отриманих для визначення, становила 261 фрагмент. У загальній масі кістки мають хорошу збереженість, яку за 5-бальною шкалою можна оцінити в 5 балів, а це значить, що сліди від гострих предметів таких, як сокира або ніж, залишені у процесі обробки і поділу туші, збереглися добре. За призначенням основна частина кісток належить до кухонних відходів, на що вказує велика кількість згаданих вище слідів. Частина все ж належить до кісток, які використовувалися людиною для інших цілей. Серед них — дві таранні кістки дрібної рогатої худоби із слідами шліфування, ще декілька залощених кісток і кістка із просвердленим отвором. Велика кількість кісток обпалені, колір яких від світло-сірого до чорного.

Із 261 фрагмента кісток таких, які піддавалися повному визначенню, було лише 38 % (102 ф-ти).

Перше місце за кількістю фрагментів кісток належить корові. Фрагментів її кісток виявлено 46. Сліди від поділу туші траплялися на різних частинах тіла, при тому можна чітко розрізнити, які з них нанесені сокирою чи іншим важким предметом, призначеним для розрубання, а які ножом. Сліди нанесені у звичних ділянках кісток без особливих відмінностей. Із усіх фрагментів кісток найбільше було ребер і І фаланг — по сім кісток кожного. Наявність фаланг пальців (І і II) вказує на самостійне здійснення забою тварини, адже зазвичай при отриманні уже забитої тварини такі м'ясні частини скелету будуть відсутні на пам'ятці. А наявність фрагмента черепа із основою рогових стрижнів вказує на відсутність комолих порід на пам'ятці. Звісно, для остаточного

ствердження цього треба оперувати значно більшою вибіркою матеріалу. Трубочасті кістки сильно фрагментовані, у зв'язку з чим проміряти їх для визначення висоти тварини у загривку було неможливо. Єдине таке визначення вдалося зробити по цілій таранній кістці. Висота такої тварини в загривку повинна була бути 112,2 см.

Друге місце за кількістю фрагментів займає дрібна рогата худоба — 35 фрагментів. Найбільше було фрагментів ребер і нижніх щелеп — вісім і шість відповідно. На відміну від корови, м'ясних кісток дрібної рогатої худоби не було виявлено. Сильна фрагментованість великих трубчастих кісток також не дала можливості встановити висоту тварин у загривку.

Третє місце займає кінь — 16 фрагментів кісток. Найбільше було окремих зубів — шість. Усі вони знайдені на одному об'єкті, тож, цілком реально, могли належати одній тварині. На кінських кістках виявлено сліди поділу туші. Наприклад, біля нижнього епіфіза великої гомілкової кістки зафіксовані сліди від розрубання, а поруч із епіфізом грифельної кістки — надрізи.

Кісток свині на пам'ятці не зафіксовано.

Одна кістка належала собаці — ікло, знайдене на площі біля балки.

Ще одна кістка належала пташці і три фрагменти річкової мушлі.

Серед ссавців не було виявлено кісток диких тварин, що вказує на відсутність мисливства серед людей, які залишили культурний шар. Хоча, можливо, це пов'язано із малою кількістю фрагментів кісток. Також через малу кількість кісток і сильну їхню фрагментованість було недоцільно встановлювати мінімальне число особин і, тим більше, визначати відсоткове співвідношення кількості тварин на пам'ятці.

Звісно, для остаточних висновків такої кількості визначених фрагментів кісток замало, тому подальші дослідження пам'ятки уточнюватимуть їх, проте наявного матеріалу досить, щоб простежити певні тенденції. Оскільки кістки у абсолютній більшості належать до кухонних решток, м'ясний раціон мешканців складався із коров'ячого, козячого або овечого і кінського м'яса. Щодо останнього, виникають цікаві припущення. Вживання кінського м'яса у їжу як загальна практика починає припинятися ще у середньовіччі під дією різних

чинників: християнізація Європи, зміна функцій, покладених на коней тощо. Вживання конини могло здійснюватися лише у надзвичайних умовах: голод, зокрема спричинений облогою поселення. Малоімовірно, що мешканці неукріпленого поселення могли перебувати тривалий час в умовах облоги. Натомість, кінське м'ясо продовжували споживати кочівники. Вживання конини разом із відсутністю знахідок кісток свині може вказувати на му-

сульманське віросповідання людей, сліди перебування яких і відображені в артефактних знахідках із пам'ятки.

Наступні дослідження пам'ятки можуть бути спрямовані на збір кісткових решток з території окремих сірих плям та з простору навколо, зборі кісткових матеріалів у результаті шурфування (зокрема через просіювання ґрунту) та загальному збільшенні об'єму матеріалів.

М. Кублій

АРХЕОЗООЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ БАСІВСЬКОГО ГОРОДИЩА ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОЗКОПОК 2022 р.

Із Басівського городища, досліджуваного в 2022 р. експедицією під керівництвом м. н. с. А. Коржа, отримано 691 фрагмент кісток ссавців, датованих скіфським періодом. Розкопки відбувалися у трьох місцях: поселення 3, поселення в уроч. «Кругляк» і поселення в уроч. «Галаманжино». Найбільшу кількість матеріалів отримано із поселення 3 – 613 фрагментів кісток, із уроч. «Кругляк» – 59 фрагментів, із «Галаманжино» – 19 фрагментів. Серед усіх кісток ссавців визначити до рівня виду (типу) і до анатомічної приналежності вдалося 470 кісток або ж 68,02 %, із них із поселення 3 – 425 кісток, з уроч. «Кругляк» і «Галаманжино» – 33 і 12 відповідно.

За станом подрібненості кісткового матеріалу абсолютна його більшість належала до кухонних відходів. На 31 фрагменті виявлено сліди ділення туш тварин гострими предметами. Такі сліди траплялися переважно на м'ясних частинах скелета, хоча у декількох випадках трапилися порізи і не на м'ясних. На 20 фрагментах знайдено сліди, які свідчили про обгризання кісток собаками. Ці дві ознаки є додатковими свідченнями належності матеріалу до кухонних відходів.

Чотири фрагменти кісток мали обпалення чорного кольору. Такого забарвлення кістка набуває під час горіння при температурі 300–400 °С.

Найбільша кількість кісток (250 од.) належала корові. Щоправда, дві таранні кістки мали значно більші розміри і питому вагу як для домашніх корів, тож могли належати туру або зубру, ідентифікація яких по цій кістці за морфологічними ознаками не-

можлива. Корова представлена усіма анатомічними частинами скелета. Наявність м'ясних частин таких, як фаланги пальців, насамперед III фаланги, вказує на забій тварин на пам'ятці.

Оскільки кістки корови належать до кухонних відходів, абсолютна більшість кісток сильно фрагментована. Лише дрібні кістки кінцівок збереглися цілими, а також невелика кількість метаподіальних кісток. Відповідно, зняття промірів для встановлення породних характеристик було ускладненим. Встановити висоту в загривку вдалося за єдиною цілою п'ястковою кісткою. Вона становила 113,5 см. Ще однією характерною породною ознакою, яку вдалося простежити за кістковим матеріалом, є безрогість. При вибірці в 250 кісток корови не виявлено жодного рогового стрижня. За спостереженнями археозоологів, для встановлення факту вирощування безрогих порід треба, щоб кількість рогових стрижнів на пам'ятці була менше 1 % від загальної кількості кісток корови. Таку ж тенденцію щодо безрогості простежено на низці лісостепових пам'яток скіфського часу, а також у поселеннях Північного Причорномор'я античності, що, на думку О. Журавльова, вказувало на наявність економічних зв'язків між населенням цих регіонів. Щоправда, на досліджуваній автором скіфській пам'ятці Северинівка (Вінницька обл.) було виявлено достатню кількість рогових стрижнів, аби вважати, що там розводилися рогаті породи корів.

За станом приростання епіфізів, а також станом зубної системи, можна вважати, що забій абсолютної більшості корів відбувався